

Zaj/zene és (geometrikus) absztrakció

– D. L. néhány vonatkozó alkotásának tükr(öződés)ében

Gyenes Zsolt

habil. DLA

E-mail: dyenes@gmail.com

Dargay, a művész, a tanár,
a gyűjteményszervező

Konferencia, 2023. október 27.

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
Líceum, Eger

1. A vizuális zene rövid meghatározása, kategóriái

Olyan vizuális vagy audiovizuális művek tartoznak ebbe a kategóriába, ahol a zenei szerkesztés, gondolkodás alapvető fontosságú. Leginkább absztrakt képi világgal találkozunk ezek kapcsán. Az audiovizuális műveknél a hang és a (mozgó)kép egyenrangú szerepet játszik, párbeszédet folytatnak, egymást építik, sőt sok esetben egymásból alakulnak át (pl. hangreaktív videók).

Három fő típusát/kategóriáját különítem el:

- statikus – állókép (vagy esetleg szobor)
- dinamikus – időben kiterjesztett (általában hang nélkül)
- tiszta vizuális zene – azt látjuk, amit hallunk (lehet vizualizáció, vagy szonifikáció is)

A következő példáink beilleszthetők ebbe a felosztásba.

Irodalom:

Gyenes Zs. (2012): A vizuális zenéről – rendszerezési kísérlet, Online: http://vizualzene.hu/gyenes_zsolt.pdf,

Gyenes Zs. (2023): Látható hangzás (Képirás könyvek 2, megjelenés alatt)

2. Néhány előkép

(dinamikus vizuális zene)

:: **Thomas Wilfred** (1889-1968): **Lumia** művészete (1920-as évektől)

Unit #86, Clavilux Junior (az első otthoni **Clavilux** model), 1930.

(L. később is)

Nem készült sorozatban (kb. másféltucat példánya van/volt).

Schöffer Miklós **Luminojához az előkép**

(ő valószínűleg találkozhatott a Clavilux-szal).

Forrás, irodalom:

<https://americanart.si.edu/exhibitions/lumia>, <https://www.youtube.com/watch?v=-1qc0yqSM1Y&t=32s>

:: **Schöffer Miklós** / Nicolas Schöffer (1912-1992)

Lumino (1968)

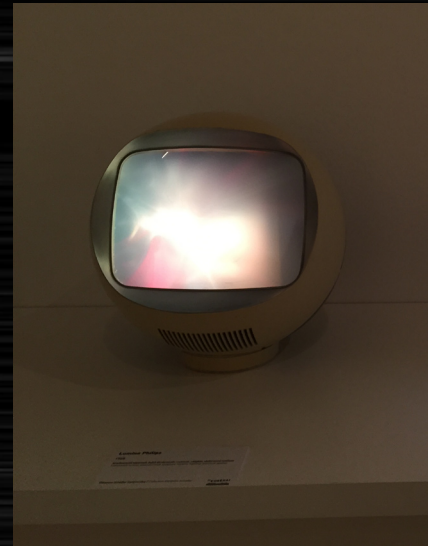
Fekete fémdoboz, fényáteresztő képernyő, belső fémlemezek, elektromotorok, világítás

Lumino Philips (1968)

Fényáteresztő képernyő, belső fémlemezek, elektromotorok, világítás.
(L. később is)

Fotók: Gyenes Zs., Nicolas Schöffer retrospektív, Műcsarnok, 2015.

(<http://mucsarnok.hu/kiallitasok/kiallitasok.php?mid=mpwl6ooo3p92vP>)

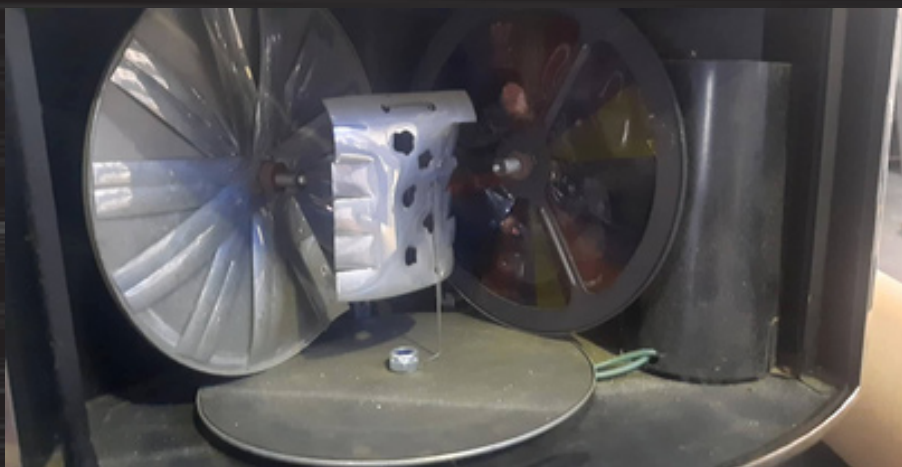
A Lumino belülről

Hizsnyik Dénes szíves közlése alapján.

A Lumino gyártása, működése (Internet):

https://www.youtube.com/watch?v=26sLyB-DPxl&ab_channel=leonoredelavandeyra

<https://www.youtube.com/watch?v=F2qpfmguwNs>

Hang, fény, mozgás, interakció Schöffernél

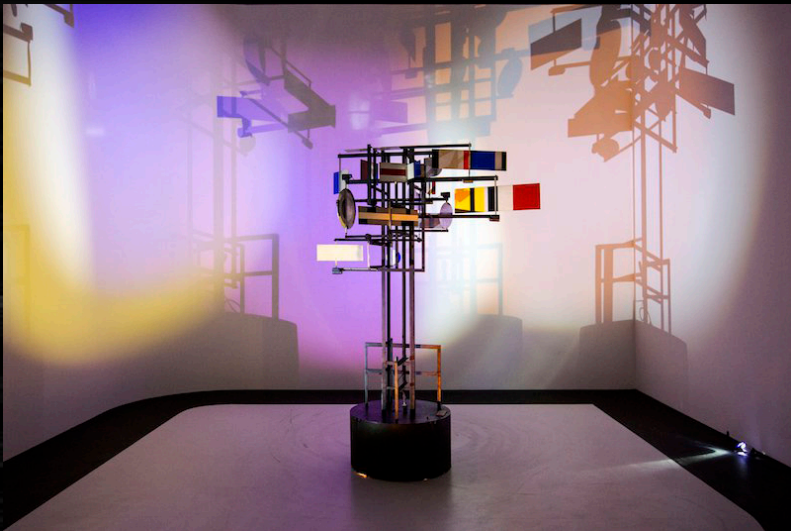
– **CYSP 1** (1956) című alkotása az első kibernetikus szobor (a Philips támogatásával).

Érzékelők és mikrofon segítségével reagált a körülötte történő változásokra.

– **Kyldex 1** (Hamburgi Opera, 1973)

Pierre Henry zenéjével és Alwin Nikolais koreográfiájával szinkronban együtt mozogtak Schöffers kibernetikus fény-szobrai.

Irodalom: https://monoskop.org/Nicolas_Schöffers

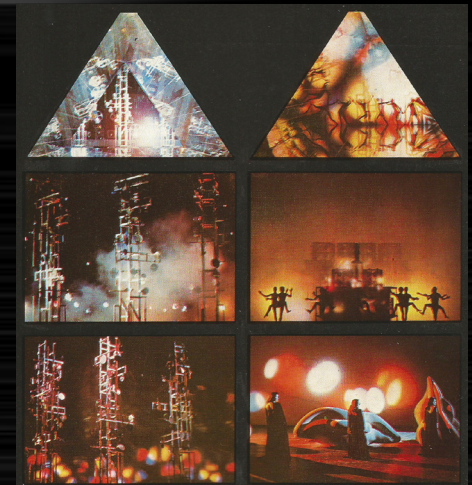
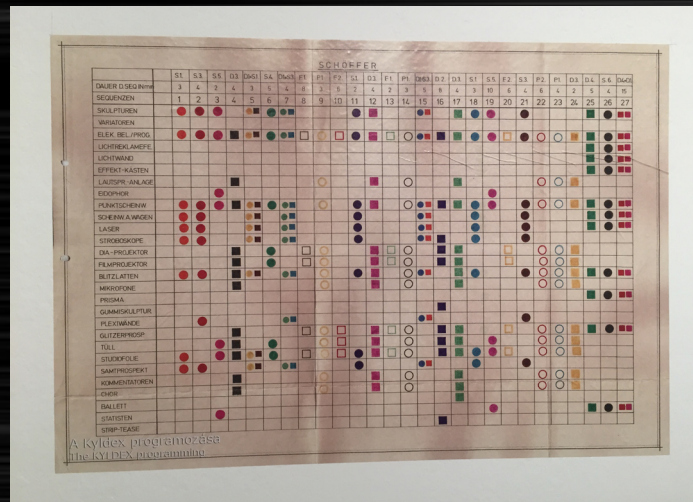

CYSP 1

A **Kyldex** programozása.

Fotó: Gyenes Zs., Nicolas Schöffer retrospektív, Műcsarnok, 2015.

Kyldex 1.

Schöffer és a hang/zene/zörej

– Kollaborációk zeneszerzőkkel, mint például Pierre Henry-vel, aki az elektronikus zene (konkrét zene) egyik atyja (KylDEX 1).

– Saját elektronikus audio-/zenemű (bakelit lemez, 40 perc) a Hungaroton (SLPX 12084) kiadásában 1979-ben Bartóknak tisztelegve

Electronic Compositions:

Chronosonor 1–5, Percussonor 1–2

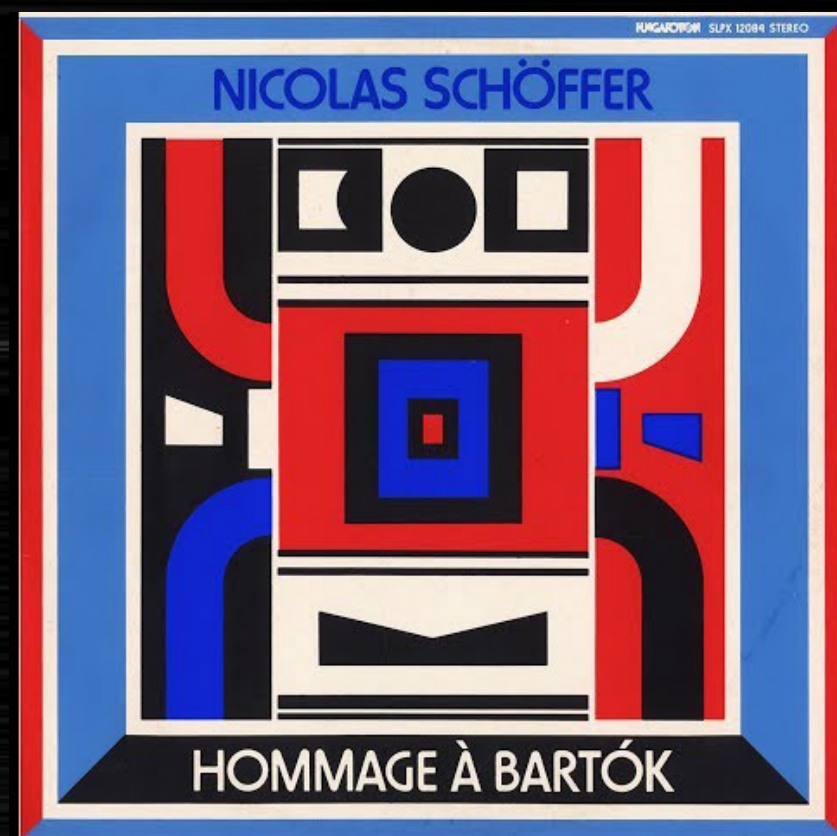
Philips Research Laboratories

Szöveg, megjegyzések: Forgács Éva

Analóg audioszintetizátor használata, kissé nyersebb, oszcillátor hangok.

Online a teljes mű:

<https://www.youtube.com/watch?v=jBeVvMpfhRA&t=134s>

3.

Dargay Lajos (1942-2018)

Hang/zene és mozgás/vizualitás/fény kapcsolata

- Luminoscope (1969, 1973, 1987) – *Ez miben tér el Schöffer Luminojától (1968)?*
- Torony (1970)
- Fénymodulátor I-III. (?-1973)
- A Pantha Rei együttes zenéjére reagáló mű/vek (1975)
- Egri fénytorony (1978)
- PNEU II. (1982)

Irodalom:

- **Mátyássy** Gábor: Dargay Lajos szobrászművész művészete és munkássága, **1989**
(Online: <http://dargaylajos.hu/szakdolgozatok/matyassy>)
- **Hangyel-N. Mészáros-Dr. Németh, Sík, Kaszás, Beke, Wehner**: Dargay Lajos szobrászművész, Budapest, Képző-
művészeti Kiadó, **2006**
- **Tamás** Eszter: Kinetikus törekvések a XX. század második felének magyar művészetében, **2007**
(Online: <http://dargaylajos.hu/szakdolgozatok/tamas>)
- **Paksi** Endre Lehel (szerk.): Kis magyar luminokinetika. Budapest Galéria, **2020**
Paksi Endre Lehel (2017-2020): A LUMINOKINETIKA megjelenése a Magyar Népköztársaságban: MTESZ-MIE Ipar-
esztétika Szakosztály és a KINETEAM „mérnök-művész csoport(ok)” köréhez kapcsolódó kreatív produktum 1969-
1985 (in: Kis magyar luminokinetika.)

Dinamikus vizuális zene
(hang nélkül):

Az avantgárd optimizmusa:

*Háztartásokba az absztrakt
(fény)művészetet!*

:: **Lumia / Clavilux**

(Wilfred, 1930)

Clavilux model

:: **Lumino**

(Schöffer, 1968)

Megvalósult sorozatgyártás.

:: **Luminoscope**

(Dargay, 1969)

*colour
light
movement*

The LUMINO, an imaginative creation by Nicolas Schöffer, is the symbol of these three elements. Schöffer wished to give his famous, aesthetic, environment-setting "wall of light" a universal, dream-like quality.

NICOLAS SCHÖFFER'S
lumino

An artist has for the first time wished to join forces with a large Company. A work of art has for the first time become industrialized. In asking PHILIPS to produce the LUMINO, Nicolas Schöffer wanted a larger number of people to share in his own marvellous universe.

This sculptor in light, this world renowned cybernetician, has created a work that plays on the artistic sensibilities, the psychological and even the physiological behaviour of those who see it; with the LUMINO, Nicolas Schöffer offers us an ever-changing spectacle, unique for everyone.

This synthesis of colour, light and movement is a symbol: it is perhaps the reconciliation between Man and Art.

A realization of the
Département Ambiance Programmée PHILIPS
40, Avenue Hoche - PARIS 8^e

Dargay L.: Luminoscope

https://www.youtube.com/watch?v=7q_izDPQ8og

(Hizsnyik Dénes közlései alapján)

Hangreaktív kinetikus szobrok (leírások alapján!):

1– *Torony* (1970)

Az applikált fémlapok hang hatására mozgásba kezdtek.

2– A *Fénymodulátor 1.* (1973)

A vázon található fém korongokat hang hatására (?) elektromos motor forgat meg, így kinetikus játékba kezdenek.

Villódzva tükrözik vissza a fényt és megvilágítják környezetüket.

Legutóbb 2023-ban a *Light Art Museum*-ban volt kiállítva Budapesten, hang nélkül. (L. később is)

3– A *Panta Rhei* együttes zenéjére reagáltak Dargay Lajos szobrai. A megvilágítási rendszer a szobrok mozgását egy 60 m²-es felfogóernyőn tette láthatóvá a nézők számára. (Tudományegyetem, Debrecen, 1975)

„*Kassák és Moholy-Nagy emlékének*” – Idődinamikus fénymodulátor bemutató

Fény-mozgás-ritmus összhangját keresi a kinetikus művészet. Dargay 210x44x44 cm-es idődinamikus fénymodulátorai, változó programmal.

Az előadás zenei anyaga: fiatal magyar zeneszerzők (Kik? pl. Dubrovay László?) és preklasszikusok felvételről, előben a *Pantha Rei* együttes.

(Kriston-Vízi József gyűjtése alapján)

4– *Egri fénytorony* (1978)

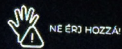
A szobor elektronikus agya a környezetből származó akusztikus jeleket más-más mozgás, illetve fényakcióval kötötte össze. Egy vers felolvasására vagy egy suttogó hangra – békés, nyugodt mozgással és barátságos, meleg színekkel reagált a szobor. (...)

DARGAY LAJOS

Fénymodulátor I-III.

1973

A három négyzet alapú hosszúkás hasáb nikkal vázon belül három-három, egymás fölötti nagyobb nikkal korong és több kisebb található, melyeket fény hatására elektromos motor forgat. A fényvel megvilágított korongok luminokinetikus játékba kezdenek, speciális pályát írnak le egymás körül, villódzva tükrözik vissza a fényt és megvilágítják környezetüket. A valós, és virtuális mozgás révén az állandó változásban lévő konstrukcióknak az idő is alkotó elemévé válik. A szobor végül anyagi mivoltában a mozgás és a fény által feloldódik, elanyagtalanodik, a reflexfények pedig a térbe kiterjesztődnek.

#lambudapest

Fotók: Gyenes Zs., Light Art Museum, Budapest, 2023

Online (LAM):

<https://www.google.com/search?q=dargay+lajos+vide%C3%B3&source=lmns&bih=700&biw=1280&client=firefox-b-e&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwjL7b-rxoSCAxXKCuwKHb6KBvMQ0pQJKAB6BAgBEAI#fpstate=ive&vld=cid:0a0342f9,vid:ObTZ08UvRW0,st:0>

5– *PNEU II.* (1982)
(légkompressziós technika, továbblépés)

Képes lett a 'kitárulkozására' és az 'összezsugorodásra'. A mozgó rendszer tagozatai szinkronban állnak egymással és harmonikus egységet adnak a hangzó anyaggal.

PNEU II, 1982.
Fotó: Kriston-Vízi József

Intuición, Innovación, Invención kiállítás, Műcsarnok, 2000.

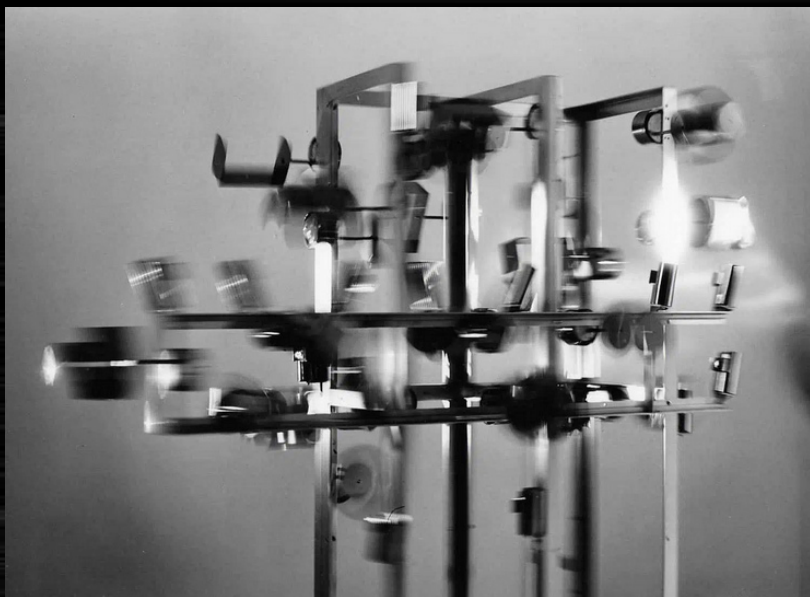
Itt **Schöffer** és **Dargay** egy-egy műve **együtt** került kiállításra.

A **két alkotás között folyamatos kölcsönhatás volt**, melyet a nézők jelenléte indított el.

Schöffer **Chronos 7** (máshol Chronos 11 !, <http://dargaylajos.hu/kiallitasok/mucsarnok>) című szobrán a lámpák és tükrök a nézők lépteit, hangját érzékelő **mikrofonok** impulzusára rendültek mozgásba. Dargay tíz méterre lévő **PNEU II** című szobra pedig **fotocelláival** 'fogta' a Chronos fény jeleit és mozgással, erős **zenei hangokkal válaszolt**, mely **újabb ingerként hatott Schöffer alkotására**. (Tamás Eszter, 2007)

Schöffer: Chronos 11, 1971.

Online: <https://www.roomdiseno.com/disonata-arte-en-sonido-hasta-1980-la-exposicion-de-arte-sonoro-que-resuena-en-el-museo-reina-sofia/disonata-roomdiseno9/>

– Dargay a „**fényzenéről**”:

„...segítségül hívjuk mi is (...) a lélek mélységeit megjáró zenét. (...) auditív hatásokat, melyek ősi, igaz és mély emberi igényt elégítve ki értelmezhetik modulátoraink kiterjedt jelenségét.”

Irodalom:

DARGAY Lajos (1976): Tér, fény és idődinamika – Fényzene. Kézirat (Dargay Lajos Művészeti Alapítvány, Kriston-Vízi József közlése).

– Adalék **Dargay és a zene** kapcsolatáról:

Dr. Bodri Ferencnek (1931-2010, művészeti író, Esztergom), 1980 februárjában írt levelében Dargay említi, hogy a Planetáriumban májusban egy **fényzenei bemutatót** hozhatna létre **Dubrovay László** (sz. 1943) **zeneszerzővel**. Nem finanszírozzák, de azért még nem mondta le (írta).
(Kriston-Vízi József gyűjtése alapján)

Bodri Ferenc a témához kapcsolódó cikke:

Magyar kinetikusok. Élet és Irodalom 1979. január 6.

4.

Az analóg elektronika újraéledése napjainkban

Gyenes Zs.: **Lumage** (2021)

Elektronikus **audiovizuális improvizáció** rögzített változata, **hangreaktív** installáció. **Tiszta vizuális zene.**

A fény önmagában elektromágneses sugárzás, itt inkább az elektronika válik fénné...

Hasonló analóg elektronikus technika, mint Schöfféréknél...

Audioszintetizátor (vö. Schöffér Bartók hanglemezával).

Light Art Museum, Budapest, 2022-2023.

Irodalom:

Gyenes Zs.: **Látható hangzás**, Képirás könyvek 2, megjelenés alatt, 2023.

Online:

https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&sca_esv=575180918&q=light+art+museum+gyenes+lumage&tbm=vid&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwjL7tK8z4SCAxWIwAIHHdXFBqUQ0pQJegQIDRAB&biw=1280&bih=700&dpr=1#fpstate=ive&vld=cid:03e30206,vid:0V7JKgNGA4E,st:0

<https://vimeo.com/597369270>

Köszönöm a figyelmet!

<http://vizualzene.hu>